

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ВЧЕННЯ ГУСТАВА РАДБРУХА ПРО ЮРИДИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ПРО ІДЕАЛЬНІ ТИПИ

ЗАДОЯ Костянтин Петрович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК: 340.112

В статті розглядається вчення Густава Радбруха про юридичні конструкції. Під юридичними конструкціями німецький учений розумів ідеальні типи, що відображають зміст права.

Ключові слова: юридичні конструкції, право, норма права, зміст права.

Вчення про юридичні конструкції походить у науковій спадщині німецького філософа права Густава Радбруха досить вагоме місце. У своїй праці „Природа речі як юридична форма мислення” Г. Радбрух „приклад” філософську категорію „природа речі” до юридичної царини. Загалом, на думку німецького вченого, природа речі у праві, „хоча й не є сутим, але з ним пов’язана: вона є змістом, який належить фактичному життєвому відношенню, вираз ідеї права, яка лежить в основі цього змісту – однак через це ще не виявляється як чинна (geltend)” [1, с. 255].

Вагому роль у „формуванні” юридичного змісту життєвого відношення Г. Радбрух відводив юридичним конструкціям. На його думку, використання останніх „означає прогресивне переформування життєвих відношень у правове відношення, правових відношень – в інститут права, причому в правовому відношенні мислиться тільки зв’язок між залученими особами, в інституті імперії приєднується зв’язок правових відношень із законодавством” [1, с. 267].

Одним із концептуальних положень вчення Г. Радбруха про юридичні конструк-

ції є вказівка на те, що вони „не є родовим поняттям (Gattungsbegriff)”, які є результатом переходу від конкретного до абстрактного. Навпаки, вчений наголошував на тому, що юридичні конструкції належать до „змістового змісту інституту права, який може міститись лише у differentia specifica”, а відтак вони являють собою „типові поняття (Typenbegriffe)” [1, с. 266-267]. При цьому Г. Радбрух прямо зазначав, що в цій частині його наукова концепція ґрунтується на працях Георга Єлінека та Макса Вебера, які дещо раніше створили фундамент для використання у науковому обігові поняття „ідеальні типи”.

Німецький філософ та теоретик права Г. Єлінек у межах розробленого ним вчення про державу окрему увагу приділив їх типам. Науковець розрізняв так звані ідеальні та емпіричні типи держави. Під ідеальними типами Г. Єлінек розумів досконалі моделі, які не існують на конкретно-буттєвому рівні, оскільки немає держав, які б можна було назвати втіленням ідеальних типів. Ідеальні типи в концепції німецького правознавця є своєрідним мірилом реальності – те, що їм відповідає, „добре та має право виникнути та існувати”, а те, що не відповідає, „повинне бути відкинуте та скасоване”. У підсумку Г. Єлінек констатував, що ідеальні типи мають швидше практичне, аніж теоретичне значення, оскільки предметом теоретичної науки, на його думку, є те, що існує, а не те, що повинне існувати. Емпіричні типи у концепції вченого „не претендують на те,

щоб представляти собою вище, об'єктивне буття". Вони є абстракціями, „поєднанням ознак явищ, які цілком залежать від точки зору, яку займає дослідник". Саме в дослідженні емпіричних типів держави Г. Єлінек вбачав завдання науки про державу [2, с. 46-48].

Пізніше категорію „ідеальних типів" у Г. Єлінека „запозичив" його колега по Гейдельберзькому університету соціолог Макс Вебер та переніс її на ґрунт соціологічної науки, надавши тим самим вказаній категорії більш універсального характеру, адже відтепер вона стала використовуватись поза рамками вчення про державу.

М. Вебер розглядав ідеальні типи як „допоміжні логічні засоби", „у порівнянні з якими співставляється дійсність". Так само, як і Г. Єлінек, що протиставляв ідеальним типам емпіричні, М. Вебер відрізняв ідеальні типи від так званих середніх типів, „емпірико-статистичних за своєю природою".

Однак, на відміну від свого університетського колеги, М. Вебер не наділяв ідеальні типи нормативним чи будь-яким іншим оціночним характером. Наприклад, говорячи про ідеальні типи він зазначав: „Ідеальний тип"... є дещо, відмінне від оціночного судження, абсолютно індиферентне і таке, що не має нічого спільного з чим-небудь іншим, ніж логічною „досконалістю". Є ідеальні типи борделів та ідеальні типи релігій, а що стосується перших, то можуть бути ідеальні типи таких, які з точки зору сучасної поліцейської етики технічно „доцільні", і такі, які прямо цьому протилежні" [3, с. 399]. Тобто, „ідеально-типічна конструкція не відповідає на питання про те, яким є той або інший соціальний процес, як він протікає насправді; вона говорить зовсім про інше – про те, яким б був даний процес та якими могли би бути фактичні обставини його протікання (чи функціонування того чи іншого явища), якби він та вони цілком та повністю відповідали б принципу (правилу), своїй логічно-несуперечливій схемі" [4, с. 356-357]. Вказані відмінності у розумінні ідеального типу дозволяли окремим дослідникам наукової спадщини М. Вебера стверджувати, що німецький соціолог вкладав у поняття „ідеальний тип" абсолютно інший зміст,

аніж Г. Єлінек. Однак видається, що окреслені вище відмінності не дають підстав для настільки категоричних висновків. Головне, що і Г. Єлінек, і М. Вебер вважали ідеальні типи суто мисленнєвими конструкціями, а не явищами зі світу дійсності [5, с. 19-20].

Розбіжність у наукових поглядах Г. Єлінек і М. Вебер, як видається, не лишилась поза увагою Г. Радбруха. Так, німецький правознавець відзначив: „За Єлінеком, ідеальний тип є зобов'язувальним та ціннісним утворенням, отриманим через виділення спільних ознак, які пропонує велика множина одиничних випадків. Всупереч цьому, за Максом Вебером, ідеальні типи не є чимось подібним до взірців (можна, наприклад, встановити ідеальний тип проституції), вони скоріше є ідеальною схемою дійсності, очищеною від індивідуальних випадковостей, послідовно сконструйованою і тому однобічно посталою. Такі ідеальні типи у сенсі Макса Вебера є тим, у чому схоплюється суттєве, смисл емпіричних явищ, а відтак, і природа речі. Для їх отримання не потрібно, як для отримання родових понять, індукції, яка охоплює багато випадків, а скоріше смисловий зміст можна отримувати із одиничного випадку, слушного для цього..." [1, с. 268].

Отже, для Г. Радбруха, який, як ми зазначали вище, розглядав юридичні конструкції, досліджуючи питання про смисл права (його природу), веберівська інтерпретація „ідеальних типів" очікувано виявилась ближчою за єлінеківську.

Відзначимо також, що Г. Радбрух, і М. Вебер у своїх наукових пошуках перебували під значним впливом неокантіанської філософії Генріха Ріккєрта. Зокрема, М. Вебер своїм вченням про ідеальні типи фактично конкретизував думку Г. Ріккєрта про те, що об'єкт історичних наук (наук про культуру) конструюється за принципом віднесення до цінності. „Мета, яка досягається за допомогою ідеального типу, – запропонувати чисто логічну модель досліджуваного аспекту соціальної реальності, яка, з одного боку, сприяла б чіткому виділенню (артикуляції) цього аспекту, а з іншого – служила б своєрідним еталоном, за допомогою якого можна було б судити про ступінь віддалення

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається вчення Густава Радбруха про юридичні конструкції. Під юридичними конструкціями німецький вчений розумів ідеальні типи, що відображають смисл права.

чи наближення досліджуваної емпіричної реальності” [4, с. 355]. При цьому М. Вебер, як і Г. Ріккерт, виходив з того, що буття являє собою емпіричну реальність, яка підкоряється закону причинності, а смисл явищ відноситься до світу цінностей. Г. Радбрух, у свою чергу, вказував: „Для мети дослідження смислу емпіричного явища потрібно вийти зі світу дійсності до світу цінності, щоб у ньому знайти смислодайну ідею для цього емпіричного явища. Найчастіше телеологічним понятійним утворенням стає юридична конструкція; інститут права, що є її предметом, систематично зазначається визначеною метою права” [1, с. 268].

Підсумовуючи все сказане вище, спробуємо сформулювати основні постулати вчення Г. Радбрух про юридичні конструкції:

1. Юридичні конструкції є особливим способом (методом) „фіксації” смислу права (його природи), який „виводиться” з життєвого відношення між людьми.

2. Оскільки юридичні конструкції втілюють в собі смисл права, вони, з огляду на неокантіанське світобачення, належать до світу цінностей, а не до світу дійсності.

3. Юридичні конструкції являють собою ідеальні типи, – своєрідні мисленнєві конструкції (побудови), в яких „схоплено” („зафіксовано”) лише те, що є юридично суттєвим в реальних життєвих відносинах, – а не абстракції, утворені сходженням від конкретного до абстрактного.

4. Юридичні конструкції мають, так би мовити, „донормативну (ненормативну)” природу. З одного боку, вони, на відміну від норм права, безпосередньо не регулюють відносини між людьми, а з іншого – вони не є імперативними (обов’язковими) орієнтирами щодо запровадження (санкціонування) відповідних правових норм чи інститутів.

5. Разом з тим, юридичні конструкції є

SUMMARY

The article discusses the teaching of Gustav Radbruch on juristic constructions. German scientist defined juristic constructions as ideal types which reflecting a sense of law.

своєрідним мірилом повноти та несуперечливості правового регулювання. Чим більше нормативний масив „наближений” до юридичних конструкцій („відповідає” їм), тим вищим є ступінь повноти та несуперечливості правового регулювання. І, навпаки, чим більше нормативний масив „віддаляється” від юридичних конструкцій, тим більше дефектів виникатиме у правовому регулюванні.

Література

1. Радбрух Г. Природа речі як юридична форма мислення / Г. Радбрух. Філософія права / Г. Радбрух; пер. з нім. Є. Причепія, В. Приходька. – К.: Тандем, 2006. – С. 248-275.

2. Еллинек Г. Право современного государства: в 2-х томах / Г. Еллинек; с испр. и доп. С.И. Гессена. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Н.К. Мартынов, 1908. – Т.1.: Общее учение о государстве. – 626 с.

3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; пер. с нем. М.И. Левина, А.М. Филиппова, П.П. Гайденко; комментарий - А.Ф. Филиппова; ред. Н.Л. Шестернина, Н.В. Вербицкая; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологическая мысль Запада).

4. История теоретической социологии: в 4-х томах / [А.Б. Гофман, Ю.Н. Давыдов, -А.А. Зотов и др.]; отв. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. – М.: Канон+, 2002. – Т. 2. – 560 с.

5. Гайденко П.П. Макс Вебер о методологии социальных наук // Исследования по методологии науки: в 2-х томах / М. Вебер, П.П. Гайденко; пер. с нем. М.И. Левиной; отв. ред. Я.М. Бергер; лит. Ред. В.Н. Листовская. – М.: Институт информации по общественным наукам, 1980. – Т.1. – 148 с.